

jelenti, hogy az illető tudatában van annak, hogy rosszat tesz, és akarja is azt megtenni a lelkiismeretének tiltakozása ellenére. A leglényegesebb tényező itt az *akarat*. Tehát szabad akaratral „*bement a sötét alagút zsákutcájába*”. Egy valódi megoldás létezik. Ott a sötét alagút mélyén „*meg kell fordulni, és vissza kell jönni*” megint csak szabad akaratral. Ennek személyes jellege a bánat, a bocsánatkérés és a megbocsájtás elfogadása. Tehát a probléma megoldásában éppúgy döntő szerepe van a szabad akaratnak, mint az erkölcsi rossz elkövetésében. A megbocsájtás a sértett részéről nem kötelező, éppen ezért ajándék.

A fentiek megértése után következhet a bűjt és a bűnbánati cselekedetek megértése. Ugyanis a személyes bűnbánat és ingyenesen kapott megbocsájtás nem ad választ arra, hogy mi történt a bűn következményével. Ugyanis a bűn nemcsak látható valami, esetleg anyagi károkozással járt esemény, hanem megnöveli az ember bűnös készségét, minek következtében lelkületében rosszabb állapotba kerül, mint bűnét megelőzően volt; szemléletesen azt mondhatjuk, hogy „*adóssággal terhelt*”. Ugyanis a megbocsájtás magát az adósságot, az okozott kárt, nem tünteti el. Ezen a ponton juthatnak elengedhetetlenül szükséges szerephez a bűjt és bűnbánati cselekedetek. Ugyanis olyan jócselekedetről van szó, amelyek képesek akartunk gyengeségeit gyógyítani. Közöttük első helyen szerepel a bűjt. Nem önpusztító radikalizmusról van szó, hanem olyan akaratit tettről, amely képes engedelmeskedi a lelkileg gyógyulni vágyó embernek; és természetesen köszönet is kifejeződik általa Isten felé az ingyenes megbocsájtás ajándékáért. A bűnbánat kifejezése, valamint az irgalmasság lelki és testi cselekedetei azok, amelyek a kötelezőn túl a jóakarátú önkéntes többletet valósítják meg. Továbbá nagy átalakító erővel bír az imádság, különösen a meditatív elmélkedő imádság; ennek egészen sajátos formája a hosszabb zárandoklat, vagy elvonultan végzett lelkigyakorlat.

Mindehhez hozzájárul az Anyaszentegyháznak az Üdvözítőtől kapott lelki hatalmából származó lehetősége, hogy elengedje a még meglévő tartozásunkat. Ezt úgy kell érteni, hogy az az ember, aki a fenti eszközök segítségével igyekezett tartozását törleszteni, megkaphatja azok teljes elengedését is az újra meg újra meghirdetett feltételek teljesülését követően. Az Egyház elbúcsúztatja őt minden tartozásától. Innen van a teljes búcsú elnevezés. - Ezen folyamat végén - nagy valószínűséggel - értékesebb lelki állapotba kerül az ember, mint azt megelőzően volt.

Rokay Zoltán

Padányi Bíró Márton (1693-1762) veszprémi püspök lelki hagyatékából

(néhány észrevétel)

Bevezetés

Padányi Bíró Mártonról kiváló szakértők kiváló tanulmányokat írtak. Ezek közül első helyen kell megemlíteni Pehm József zalaegerszegi plébános, a későbbi Mindszenty József bíboros hercegprímás adatokban rendkívül gazdag dolgozatát: Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora. Zalaegerszeg, 1934 (492+4 oldal). Ezért jelen szerény írásomnak mindössze az lehet a célja, hogy rögzítse és közzé tegye azokat a gondolatokat, amelyeket a sokat vitatott püspök, a hitvitázás és „térítés” úgyszólván utolsó vezéralakja, a barokkor mecénása, a közeleti szereplő emléke – részben birtokomban lévő tárgyi emlékei és a vele való foglalkozás a horvát (illír) lelkiségi könyvek kapcsán (Rokay, 2012. I. és II.) eszembe juttat, és amit szeretnék „közkinccsé” tenni.

Padányi Bíró Márton élete

Született 1693. április 15-én Padányban, Nyitra vármegyében; meghalt 1762. augusztus 16-án Sümegen (Pehm 429), nem pedig Veszprémben (Magyar Katolikus Lexikon: Bíró Márton). A gimnáziumot Nyitrán a teológiát Nagyszombatban végezte. 1722-ben szentelték pappá. A török hódoltság után ő volt Bicske első plébánosa. Veszprémi kanonok és nagyprépost, majd megyéspüspök és Veszprém Vármegye főispánja. Püspökké 1745. augusztus 15-én konsekrálták Kalocsán, Patachich Gábor kaloccai érsek vezetésével, nem egészen fél évvel annak halála előtt valószínű, mint egyetlen általa konsekrált püspököt. (Tóth Tamás, A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye 18. századi megújulása. Kalocsa, 2014. 268). Egyházmegyéjében kánoni vizitációt tartott, általánossá tette az anyakönyvvezetést, újraalapította a veszprémi szemináriumot. Tevékenységét a templomok építése, a papi utánpótlás műveltségének ügye (129 papot neveltetett Veszprémen kívül: Nagyszombatban, Rómában

és Párizsban), a vallásos élet különböző áhitatok és vallásos gyakorlatok által történő megújítása (ahol mindenekelőtt, ki kell emelni a Szentháromság testvérületet), a vallásos publikációk és a másvallásúakkal szembeni „sajátosság” fellépés jellemzi. Próbáljuk meg ezeket közelebbről szemügyre venni.

A templomépítés – vallásos élet megújítása – „publikációk”

A török hódoltság után sok hívő közösség templom nélkül maradt. Bíró Márton 88 templomot épített fel, 109-et pedig felújított. 48 plébániát épített és 39-et felújított. 28 iskolát épített fel. Az említett templomok közül legismertebb az ő tartózkodási helyének plébániatemploma Sümegen, amelyről Maulbertsch freskói kapcsán, amelyek a templomot nevezetessé tették, külön fogok szólni. Úgyszintén külön lesz szó a protestánsoktól visszafoglalt 43 templomról is. A papi utánpótlásról itt nem fogok részletesebben beszélni. Ezért rátérhetünk a vallásos élet megújítására a különböző áhitatok és vallásos gyakorlatok által. Erről Pehm monográfiája részletesen beszámol (Pehm 137). Meghatározó ebben Bíró Márton vizitációs tevékenysége, a hitbuzgalmi gyakorlatok (körmenetek, ájtatosságok, imádságok és mindenekelőtt a szentségek vétele) szorgalmazása, aminek nyomtatásban is emléket állított a buzgó főpásztor. (Pehm, 338-342: 29 címet sorol fel). Ezek közül első helyen kell megemlíteni a gondos főpásztor „visitatio canonica”-jának rendjét tartalmazó könyvet (Compendiosa genuina et sincera relatio actorum generalis canonicae visitationis dioecesis Wesprimiensis. Győr, 1760). Ennek címlapját Zeller Sebestyén pompás metszete ékesíti, a püspök címerével, a hit és az Egyház allegóriájával, gazdag keretben. (Ez a könyv az én gyűjteményemet is gazdagítja). Egy sikerültebb metszet Bíró Márton viharos múltú Enchiridionját ékesíti, Gramignanitól (Pehm 304, Pataky Dénes: A magyar rézmetszés története. Budapest 1951. 251. – Zeller Amade Lászlóról, az „Ah jajj, mit szemlélek” templomi ének szerzőjéről is készített metszetet; uo. 326.) A főpásztori látogatások emlékét őrzi, és egyben a Szentháromság-kultusz alapját képezi a: „Lelket őriző látogatás, Az-az: Mennyei malasztokkal, irgalmasságokkal, és áldásokkal, az ötet dicsérőket, és tisztelőket Látogató, és segedelmekre egy Istenségnek Hármias Dícsérete – Avagy A Szent Háromságnak, aitous elmékedésekbül, buzgó Fohászokodásukbül és lelki Énekekbül öszve-foglaltatott, mennybül származott három tizedes Angyali Olvasója, Mellyet Méltóságos Padányi Bíró Márton Weszprémi Püspök, Szent Háromság Vasárnapján maga Weszprémi Anya-Templomában az Atyai Látogatásnak alkalmatosságával 1746-dik esztendőben el-kezdvén, hogy azon Isteni szép Dícséret által az Istennek dicsősége és tisztelete inkább nevelkedgyék és elterjedgyen, mindeneknek ugyan, de főképpen Pásztorsága alatt lévő Lelkeknek nagyobb lelki örömökre, és vigasztalásokra, a’ Szent Háromságról –

való bővebb magyarázattal, sokaknak kérésekkel erre indítván, másodsor is ki-nyomtattatott. (a: Job 10 V. 12) – („Életet, kegyelmet te adtál nekem, örködj hát éberem a lelkem fölött.” – R. Z.). Nyomtattatott Budán, Verónika Nottensteinné özvegynél, 1747-dik esztendőben.” A könyvet Jeronim Lipovčić, horvát, pozsegi ferences 1750-ben lefordította horvátra (Rokay, 2012. I; II.). Erről a fordításról Pehm is értesít (Pehm 341.). A horvát („illír”) cím így hangzik: „Dussu csuvajuche Pohogjenje. To jest: Oniu, koi na Nebeskih Darovih, Milosergju, i Milostimah fale, slave i uzvisuiu jedno Boxanstvo Trostruka Slava ili Prisvetoga Troistva iz Bogoljubnih Promissljanah, Uzdisanjah i Pismicah sklopljena, na Nebu pocseta, i na zemlju poslana od tri desetine Angeoska Krunica Koiu Priuzvisseni, Prisvitli i Pripostovani Gospodin, Gospodin Martin Biro De Padany Vesprimski Biskup, – U Nedilju Prisvetog Troistva, u svoioi Vesprimskoi Materi Cerkvi, u vrime Ocsinskog Pohogjenja godine 1746. jest zapocseo, da po ovoi Boxanstvenoi fali, slava Bogu, i postenje veche naplodise, i rassiri za sviu, ali navlastito pod njegovim Vladanjem, pribivaiuchich Dussah, veche utissenje, i veselje, svechim Tomacsenjem Prisvetoga Troistva na molitve mlogih Pravovirnih u iezik Macxarski na svitlost dana. A sada Na primilostivu Naredbu njihove Excellencie u iezik Illiriski na Postenje Prisvetog Troistva prinesseno, i u tri dila razdiljeno isto Dussu csuvaiuche Pohogjenje. Po O. Fra Ierolyumu Lipovcsichu, iz Poxege Reda S. O. Franceska Male Brache od obluxenja Provincie Sreberno-Bosanske, Bogoslovcu Generalome u Gradu Budimu. Svima koliko Xupnikom, Dussah Pastiom, toliko podloxnim ovcama njihovim vele korisno. Tlacsena u Budimu, kod Veronikae Nottenstajnin, Udovicae, 1750.” – Tehát 1750-ben Bíró Márton rendeletére megjelent „illír” fordításban a „Látogatás.” A fordító 1716. október 28-án született Slavonska Požegában, és ugyanott halt meg 1766. június 30-án. A „Bosnia argentina” („Bosna-Srebrna”) rendtartomány tagja volt. Kalocsán és Budán tanult, majd Baján és Budán tanított; mint tartományfőnök Požegán tartózkodott. Tankönyveket is szerkesztett (Rokay 2012. I. 58, II. 207). A könyvre, különösen annak előszavára még visszatérek.

A „Látogatás” bibliai érvekkel támasztja alá a Szentháromságtisztelet üdös és szükséges voltát. Bíró azonban filozófiatörténeti ismereteit is kamatoztatja kitűzött célja érdekében:

„Bölcs Socrates Philosophus, jó erkölcsű, kellemetes, és tisztességes szép magok-viselő Tanítványokat akarván nevelni, sem a rút csúnya, sem pedig a’ szép és ékes ábrázatú ifjak közt nem tett különbséget, s választást, hanem mindeniket egyaránt kedvelvén, és tanítván, arra szoktatta a’ többi között, és tanította őket, hogy tükört hordoznának mindekor magokkal, és abban gyakran meg-néznék magokat, azon okból tudni-illik: hogy a’ ki közülök szép

ékes ábrázatú, testének és orcájának szépségét undok és fertelmes, vagy akármely illetlen, és gyalázatos cselekedettel meg-ne mocskolja, meg ne undokítsa, rútitusa: a'ki pedig csúnya, rút ábrázatú, girbegurba egyenetlen termetű: szép magaviseléssel, jó erkölccsel, tisztességes cselekedettel, a' természetnek fogyatkozását, helyrehozza, ékesítse, szépítse. Ama' közmondás szerint: Deformes naturam ulcisci solent studio virtutum. A' rút ábrázatúak, és éktelen testűek, a' dicséretes és tisztességes cselekedeteknek gyakorlásával szoktak bosszút-állni a' természetnek.

Oh melly szép személyek! Mert éppen az Isteni Személynek, és hasonlatosságnak képei vagyunk mi emberek! Oh melly szép eleven Kép, és hasonlatosság. Teremté, úgy mond az Írás, Isten az embert maga képére, az Istennek képére teremté őtet. (Gen 1 V.27) (Látogatás,74)

A Bíró Márton által szorgalmazott Szentháromságtiszteletről tanúskodik a Szentháromság-testvérületek (szodalitások) elterjesztése egyházmegyéjében. XIV. Benedek pápánál kieszközölte, hogy a tagok külön búcsúban részesüljenek társulati imáik ájtatos végzésének feltétele mellett. Maga is írt imákat, énekeket a Szentháromság tiszteletére (Pehm 143). (Egy ezek közül emlékeztet a „Szentháromságnak életem, halálom”-ra). A Szentháromság-testvérületek messze az egyházmegye határán túl elterjedtek. Az 1970-es évek vége felé Törökbecsén (Torontál vármegye – „Bánát”) még létezett és működött. Tagjai vasárnap a nagymisén gyertyákkal („fáklyákkal”) kezükben vettek részt. Szentkláray Jenő, neves történész plébánossága idején (1873-1893) készült első lobogójuk számláját az ottani plébánián őrzik. A Szentháromságtisztelet „tárgyi” emlékei a Szentháromság szobrok egyházmegyéje területén, amelyek más grandiózus Szentháromság-oszlopok példájára készültek. Ezek közül elsősorban a veszprémit kell megemlíteni, amely a budai mintájára készült, valamint a sümegit, amely lényegesen egyszerűbb, de eredeti helyén maradt (Pehm 146, Koppány 57). Művészi értéküket tekintve nem annyira jelentősek, mint inkább a népi vallásosságot dokumentálják, azok a körmenetben hordozható, fából faragott Szentháromságszobrok, amelyeket Bíró Márton eredetileg saját pénzén készíttetett a plébániák számára (6-6 körmőci aranyon) – (Pehm 145). A kutatók több ilyenről számolnak be, közülük hetet a veszprémi Boldog Gizella királyné múzeumban őriznek (Koppány 57). Ha azonban a lelkieket tekintjük, liturgiátörténeti szempontból nem jelentéktelen, hogy Padányi Bíró Márton volt „a legnagyobb lendítője annak a hitéleti mozgalomnak, amelyre tekintettel XIII. Kelemen 1759-ben az összes vasárnapokra, amelyeknek nincs prefációjuk elrendelte a Szentháromságét.” (Pehm 148). Ez az előírás életben volt a II.Vatikáni Zsinatot (1962-1965) követő liturgikus reformig.

J. Lipovčić a „Látogatás” fordításában igyekszik műfordítói tehetségét is kamatoztatni. Amikor az „Új énekek” közül azt fordítja, amely Jeremiás beszédhibájában – a három „Á, Á, Á”-ban is a Szentháromság megjövendölését ismeri fel, Lipovčić Bíró verssorát: „Á, Á, Á megnémulván áágat Jeremiás...” így fordítja le „illír” nyelvre:

„A, A, A zamuknuvsi, A-A-A nam prorokuje Jeremia, i po tom otaistvo kazuje, jer jedno A Oca, drugo A Szina zlamenuje, tretye A Boga Duha Szvetoga nam prilikuje.”

(„A, A, A megnémulva jövendöl nekünk Jeremiás” a horvátban jobban rímel az A-Jeremi-A, és ezzel titkot mond ki, mert az egyik A az Atyát jelöli, a másik A a Fiút jelenti, a harmadik A Szentlélek Istent képezi) – (Rokay, 2012. I. 59; II. 208). A Jézus szeretetéről (Od ljubavi Isusa) éneken Lipovčić megőrzi a „Bíró Márton”-akrosztichonját:

Moie serce (az én szívem)...

Ako kod stvorenja (ha a teremtményeknél)...

Radi ko magnet (úgy tesz, mint a mágnes)...

Tako svit lažljivi (így a hazug világ)...

I neće moje srce to da čuje (szívem nem akarja hallani)...

Nezna kako svit stvar jest himbena (nem tudja, milyen csalfa dolog a világ)...

U željenja dakle da se nepustiš (ne bocsátkozz kívánságokba)...

S mlogim lipotama nakićena (sok szépséggel felékesítve)...

Biva pravi put u nebo (lesz az igazi út az égbe)...

Isus hoće stobom u vike biti (Jézus örökre veled akar lenni)...

Radi dakle dušo Isusova bit (igyekezz lelkem Jézusé lenni)...

O Isuse! Molim (ó Jézusom! Kérem)...

Ahogy az eddigi hivatkozásokból (Rokay, 2012) is kiderülhetett, Lipovčićről mint ferencesről úgy értesülhettem, hogy Szabadkán a török hódoltság után a ferencesek gondozták az ottani, részben horvát anyanyelvű híveket, s általuk jutottak el oda az „illír nyelvű” lelkiségi könyvek is, köztük Jerolim Lipovčić, Padányi Bíró Márton fordítása is.

Fordítói előszavában, Lipovčić felsorolja a veszprémi főpásztor érdemeit, amelyek között kiemelkedő helyet foglal el a nemkatolikusok megtérítése. Ezzel eljutottunk a következő pontig:

Padányi Bíró Márton sajtósága fellépése a másvallásúakkal szemben

Lipovčić az említett helyen a következőket mondja, írja:

„Oly sok ezer lutheránus és kálvinistát, a legbőszebb oroszokból a legszelídebb báránnyákká tett és elvezetett Jézus nyájába. Mit beszélnek a lutheránusokról és kálvinistákról? De mit mondanak a gonosz és keményfejű zsidókról? (Lipovčić a megvető „csifut”-szót használja). Talán nem igaz, hogy egyszerre mintegy tizennégyet elvezettél Isten ismeretére, az igaz Római Törvényre, és igaz atyának mutatkoztál, s olyan rendeletet adtál nekik (rendelkeztél felőlük), hogy életük végéig nemcsak lelkiileg, hanem testileg is becsületesen megélhettek.” (Rokay 2012, II. 208).

Tudni kell, hogy Bíró Márton édesapja eredetileg református volt (Pehm, családfa: ad 400). Továbbá, hogy a mohácsi vészben odavesztek a magyar katolikus főpapok, s ez előmozdította az evangélikusok és reformátusok elterjedését, a templomok és plébániák elfoglalását, amit a katolikusok kezdetől fogva jogtalannak és törvénytelennek tartottak. Ez a térdhódítás nem történt minden erőszak nélkül. A katolikus főpapok a török hódoltság megszűntével szent kötelességüknek tekintették a hódoltság előtti állapot helyreállítását kiváltképpen, mivel az uralkodó katolikus volt sőt, mint apostoli király, ő nevezte ki a püspököket.

Ilyen értelemben járt el Padányi Bíró Márton is egyházmegyéje újrászervezésében. Főpásztorsága idején 3774 protestáns katolizált, 40 helyen szűnt meg a protestáns istentisztelet, és 43 templomot foglalt vissza (Pehm 154). Ebben a „térítő”-rekatolizáló tevékenységben Bíró Márton nem alkalmazta feltétlenül a „tolerancia” elvének megfelelő, és a II.Vatikáni Zsinat ökuménikus szellemével és irányelveivel összhangban lévő eszközöket. Am tudni kell, hogy II. József türelmi rendelete 1781-ben látott napvilágot, a II.Vatikáni Zsinatot 1962-ben nyitotta meg Szent XXIII. János pápa. Padányi Bíró Márton pedig 1762-ben halt meg. A sajtósága eszközök közé tartozott többek között, hogy a püspök látogató útjaira magával vitt egy katolizált református lelkészt, aki azután az összesereglett hívők és a püspök jelenlétében katolikus hitvallást és tanúságot tett. Természetesen az ellenálás sem maradt el. Volt rá példa, hogy az asszonyok seprével kergették meg a püspök térítő kiküldötteit (Pehm 154), vagy egy mezítelenre vetkőztetett bolond férfit löktek be a főleg asszonyokból és lányokból álló körmenetbe biztatva, hogy a hívőkkel együtt énekeljen (Pehm 222).

Hol volt itt szó toleranciáról! Mindenkinek az emlékezetében élt a három (időközben szentté avatott) kassai vértanú és a református gályarabok szomorú története (hogy csak magyar földön maradjunk). Igaz, hogy II. József türelmi rendelkezése még nem jelent meg, de Mária Teréziának, mint abszolutista

uralkodónak, hangoztatott katolicitása ellenére, politikai érdekei fontosabbak voltak, mint a katolikus hit és Egyház, beleértve az általa kinevezett püspökök hitéleti törekvéseit, amelyekkel az igaz katolikus hitért felelős katolikus, apostoli uralkodót érezték magukat hívva támogatni. „Az apostoli királyság címén mindent lehetőnek tart az udvar az egyházzal szemben. Még a szerzetesek házi-studiumaiba is beleszól, szekularizálja (1773) a jezsuita javakat stb.” (Pehm 231) – Bíró helyzetét megnehezítette, hogy mint főispánt az a vád érthette, hogy ezzel a hatalmával visszaél vallási kérdések ügyében. Ez azonban csak Veszprém vármegyére vonatkozhatott, mert az egyházmegyéjéhez tartozó területek közül csak annak volt a főispánja.

A protestáns vallású nemesség panaszt tett Mária Teréziánál 1749-ben a református és evangélikus lakosságot valamint lelkészeket Bíró Márton egyházkormányzata részéről ért sérelmekről. A küldöttségben olyan neveket találunk mint: Prónay, Podmaniczky, Szirmay, Vay és Ráday Gedeon, aki a mi szempontunkból azért érdekes, mert a Rádayaknak a Cothek és a Hadik családdal együtt a bácskai Futakon is volt birtokuk. Ennek emlékéért őrzik a XIX. században épült hatalmas futaki neogótikus plébániatemplom oratóriumának egyik vitrázsza, amely az őszövetségi Gedeont ábrázolja.

A küldöttség hivatkozott a magyarországi protestánsok érdemeire, és azzal igazolta személyes megjelenését az uralkodó asszony előtt, hogy azért kerültek meg a magyar hatóságokat, mert ott a katolikusok önhatálmilag és önkényesen értelmeznék panaszukat, s így az nem jutott volna el Mária Teréziához (Pehm 200). A deputáció elérte hatását (még ha szerény keretek között is): a filiák (leányegyházak) „visszafoglalása” abbamaradt, protestáns atya vagy anya gyermekét többé nem tekintették „apostátának” – hitehagyottnak, ami számunkra már egészen magától értetődő (Pehm 200).

Ennek ellensúlyozására Bíró Márton megírja és kiadja „Enchiridion” – „Kézikönyv” című művét a hitről, eretnekvezérekéről és az ő követőikről, 1750-ben, mintegy válaszul a protestánsok panaszára. Ebben a régi jogra és hagyományra hivatkozva sürgeti a protestánsok mint közösség nyilvános fellépésének megakadályozását, és a Katolikus Egyház kizárólagosságának támogatását. Az írást Mária Teréziának címezi és a pápának, XIV. Benedeknek is megküldi (Pehm 202.205). Amikor az uralkodónót figyelmeztetik, hogy mit tartalmaz az írás, arra hivatkozik (és ezt a neki küldött példányra rá is írta), hogy nem tudta, mit tartalmaz a püspök műve, minden esetre a szerzőnek nem lett volna szabad az ő megkérdése nélkül neki dedikálni írását. Bíró azt hozta fel mentségül, hogy nem dedikációról van szó, hanem az uralkodó kegyeiért esdekel (Pehm 216. és 217).

Ekkor a protestáns nemesség újabb lépésre szánja el magát. Annak idején cáfolta Mária Terézia azon állítását, miszerint idegen követekhez fordultak,

most megtette ezt: panaszával II. (Nagy) Frigyes porosz királyhoz fordult (1712-1786; 1740-ben lépett trónra). A porosz külügyi osztály jelentést nyújtott be 1731-ben a királynak, miszerint Magyarországon általános üldözés indult a pápista papság részéről a protestánsok ellen. A porosz királyt, aki Locke és Voltaire tanain nevelkedett nem kellett biztatni, és mivel Ausztria, illetve Mária Terézia is érintett volt a dologban, örült az egész eseménynek, sőt az ő nyomásának köszönhető, hogy Bíró Márton írását hamarosan betiltották és elkobozták (ezért számít ma az értékes metszettel együtt könyvészeti ritkaságnak).

A pápa (XIV. Benedek, a kiváló tudós és kánonjogász) megdicsérte az „Enchiridion”-t, és annak szerzőjét, de ez még nem jóváhagyás. II. Frigyes a magakreálta boroszlói (Breslau-Vroclav) szabadkőműves érsek révén igyekezett a pápai udvart befolyásolni. Ott kiadták az ügyet egy bizottságnak, az pedig régi, bevált szabály: ha azt akarod, hogy egy dologból ne legyen semmi, add ki egy bizottságnak! Pápai jóváhagyás, amelyre Bíró Márton Bécsben is hivatkozhatott volna, nem jött. Kollár Ádámmal szemben pedig, aki a bécsi udvarnál befolyásos ember volt, hiába lett volna minden próbálkozás (Pehm 211-235).

Az elmondottak, noha a jelen írás nem tart igényt az „egyháztörténelmi értekezés”-megjelölésre, szükségesek Padányi Bíró Márton programjának és Lipovcsics dicséretének megítéléséhez.

A II. József által 1781-ben kiadott türelmi rendeletet, amelyet halálos ágyán sem vont vissza, több allegorikus kép örökítette meg. Az egyik ilyen metszeten a mennyben Mária Terézia látható Cyriakusz görög pátriárka, X. Leó pápa (aki Luthert kiközösítette!), Luther és Calvin társaságában. A középen egy obeliszk II. József árnyképével (sillhouette) és felirattal: „Még az árnyékát is szeretnünk kell!” Az obeliszk előtt egy evangélikus és egy református lelkész, egy ortodox pap és egy zsidó rabbi. Az előtérben egy magyar, cseh és zsidó gyermek játszadozik, az öreg Szaturnusz, az idők ura, kezében eltört kaszával, amellyel le akarta volna kaszálni II. József emlékét. A metszetet a szerencsétlen Mária Antoinette osztrák főhercegnőnek ajánlotta a megrendelő, aki férjével, XVI. Lajos francia királlyal együtt a nyaktíló alatt végezte be életét (A tolerancia évszázada. Kiállításvezető. Evangélikus Országos Múzeum, Budapest. 2013. Szerkesztette: Zászkalitzky Zsuzsanna. 13).

Padányi Bíró Márton veszprémi püspök, és Franz Anton Maulbertsch, osztrák festő

A Padányi Bíró Márton által újraépített, épített és berendezett templomok közül, jelentőségét illetőleg – minden bizonnyal – kedvenc „tartózkodási helyének” temploma, a sümegi plébániatemplom áll az élén. Ez az

„istenháza” egyértelműen az azt ékesítő Maulbertsch freskóknak köszönheti hírét. Franz Anton Maulbertsch (1724-1796), Bécsben kezdte festői tanulmányait, magánúton, majd az ottani Akadémián folytatta, amelynek tagja és tanácsosa lett. Ausztriában, Cseh-Morva országban, Németországban és Magyarországon működött. Magyar földön 1750-1796-ig tevékenykedett, mint freskó- és oltárképfestő (Garas, 1955. 234). Sümegen 1757-1758 között készítette el a plébániatemplomot ékesítő freskókat. A templomot, és annak főoltárát Padányi Bíró Márton konsekrálta 1759. augusztus 6-án Krisztus mennybemenetele tiszteletére, amint ezt a sekrestyében található konsekrációs-okmány is bizonyítja (Pehm 386). A püspök 60,000 forinton felül költött a templomra (Pehm 386). A grandiózus alkotás művészettörténeti megítélését, amely már több ízben is bekövetkezett, a szakértőkre kell bízunk. A freskók élete, sorsa viharos volt: már 1799-ben tűz pusztított a templomban, amely jóllehet nem semmisítette meg a freskókat, de jelentősen kárt tett bennük (Jávor –Slaviček, 2009. 27).

1817-ben „Maulbertsch egy kései, meg nem nevezett tanítványa, megtisztította az „akkorra már gyertyafüsttől (!) besötétedett szentély falképeit” (Koppány, 2014. 59). 1869-ben egy képfestő, aki polgármesteri rangig vitte, és a felesége a főoltárkép elé egy másik Krisztus mennybemenetele képet festett, amelyet az 1924.-évi restauráláskor távolítottak el (Jávor-Slaviček, 2009. 27). A restauráció folyamán megtisztították a karzat hátsó falán lévő képet, amelyen előtűnt Maulbertsch és Bíró Márton alakja. Ez utóbbiról az 1938-as Gerevich kezdeményezte restauráció alkalmából postai levelezőlapot adtak ki (Koppány, 2014. 41). Ugyanekkor láttak napvilágot a Maulbertsch kíséretét és templomépítésben résztvevő mesterek (?) megtévesztéssel (trompe d’oil) megfestett képmásai (ez utóbbiak egy ablakmélyedésben) – (Koppány, 2014. 52, 53). Ilyen festményekről értesít Garas Klára, (1955. LIV fekete-fehér tábla) összesen hat képről van szó (Győr, Székesfehérvár kettő, Miljeszeg, Balatonkeresztúr, Vörösberény). A balatonkeresztúri képen az illuzorikus oratórium ablakán a Festetics kegyúri család tagjai néznek le a templom hajójában. A sekrestyéhez vezető folyosón a Festetics fiúk láthatók, mint ministránsok, tömjénezővel, gyertyákkal.

A balatonkeresztúri Szentkereszt felmagasztalására szentelt templomot 1757-ben építtette Festetics Kristóf, kora-középkori alapokra. A templom mennyezetét és oldalfalait gazdag freskó-anyag borítja, részben üdvtörténeti vagy legendákból vett alakokkal és témákkal, részben ornamentikus jelleggel. Általában Maulbertsch munkatársaival és iskolájával, stílusával szokás összefüggésbe hozni a művészt (Garas, 1955. 96). Maulbertsch munkatársai nemcsak Sümegen dolgoztak, hanem az egész Balaton-környékén, sőt Nyugat-Magyarországon is vállaltak munkát. Azontúl Szerémségbe

is eljutottak. Így Felix Ivo Leicher is (Korhecz Papp Zsuzsanna, 2012). A balatonkeresztúri freskók szerzőjének kivoltát illetőleg azonban mindmáig találgatásokra vagyunk utalva „szignó” hiányában (Jávor-Slaviček, 2009. 27).

A sümegi-körre utal a hasonlóság az ottani templom karzatán megjelenő épületábrázolás: a püspöki kastély és a templom képe (Koppány, 2014. 51. 52), és a balatonkeresztúri főoltárkép között: Sümegen, a helybéli templom túl megjelenik a zalaegerszegi és a sümeghegyi plébániatemplom képe is. Balatonkeresztúron pedig az ottani templom (akkor?) kecses tornyával és hegedű-alakú ablakaival (a pesti szerviták-templomáéhoz hasonlókkal) a légben lebegő, keresztet magasba emelő angyalok lába alatt, kies balatoni vedutában jelenik meg. A „rokonság” (minden eredetiség ellenére), tagadhatatlan.

A kép emlékezetünkbe idézi Bél Mátyást (1684-1749), aki 1731 telén és tavaszán Balatonkeresztúron lakott, és a „Magyarországi halakról és azok halászatáról” című írásában közzétette itt szerzett tapasztalatait, itt tett megfigyeléseit (Bél Mátyás, 1684-1749. A magyarországi halakról és azok halászatáról. Latinból fordította: Deák András. Budapest, 1954; Bél Mátyás emlékezete Balatonkeresztúron. Szerkesztette: Dr. Marton István, Balatonkeresztúr, 1982).

Padányi Bíró Márton szereplése 1745-ben egy filozófia záróvizsgán a bécsi Loevenburg piarista Kollégiumban

Bíró Mártonnak nemcsak a protestánsokkal voltak összetűzései (amelyekben nem ismert megalkuvást), hanem a katolikus szerzetesközösségekkel, rendházakkal, apátságokkal is pereskedett. Ezek az ügyek az „exemptio” (kiváltság, kivétel) kérdését illették leginkább: vagyis, hogy egy rendház és szerzetesközösség, és annak tagjai, mennyiben a megyéspüspök alárendeltjei, és mennyiben kivételek annak joghatósága alól? Lelki és egyházfegyelmi kérdéseken túl természetesen a javadalom és ingatlanok kérdése is szerepet játszott ezekben a hálaadatlan, visszatetsző perekben, ahol egyik katolikus, egyházi fél állt a másikkal szemben (Pehm 158). Ezeknek a feszültségeknek sajtószerű eredménye a Maulbertsch freskókról nevezetes sümegi plébániatemplom, amelyet Bíró Márton azért építtetett, mert a ferencesek nem engedték neki, hogy rezidenciájából a (ferencesek) rendházán át, templomukba átjárót építsen, amivel elkerülhetné, hogy csak az utcán át tudjon a templomba jutni. Ebben a kérdésben Róma a ferenceseknek adott igazat (Pehm, 162). Erre a korszakra jellemző, hogy Mária Terézia egyre több helyen veszi el a szerzetesektől a plébániát és bízta az egyházmegyes papokra. A püspökök, szívükön viselve egyházmegyéjüket, ahol csak úgy tudnak felelősségteljesen eljárni, ha minél kevesebb a kivétel és kiváltság, érthető módon nem elleneztek ezt a

„kurzust”. Bíró Márton, noha elvette Sümegen a ferencesektől a plébániát, nem szünt meg őket támogatni.

Sajátságos volt a püspök viszonya a piaristákkal, akiknek annak idején diákja volt. A püspök távollétében, Veszprém lelki életének vezető egyéniségei a piaristák voltak. A rend egyik tagja egy teológiai vita során, amelyen a püspök is jelen volt, úgy nyilatkozott, hogy valamely teológiai kérdésben a püspök sem hivatott dönteni. Ez mélyen megsértette a püspököt. Ahol csak tehetett visszavágott. Az egyik piarista atyát leparancsolta a szószékről, a nyilvánosság előtt, mondván: nem készült kellően a prédikációra. Az atya ebbe érthető módon belebetegedett (Pehm 170. 171).

Valójában azonban területi kérdéstről volt szó: a veszprémi várban, ahol a piaristák rendháza állott, a püspöknek minden talpalatnyi helyre szüksége lett volna. Ezért megkísérelt hozzájutni a piaristák ingatlanjához. Voltaképpen Bíró Márton életében nem alakított ki Veszprémben püspöki székhelyet. Sümegen érezte magát otthon. Veszprémbe már csak haló poraiban tért meg. Ettől függetlenül volt gondja a piaristák támogatásával. Sírja gondozását rájuk bízta (Pehm 171. 172).

Padányi Bíró Istvánt, unokaöccsét (†1791) a veszprémi piaristákra bízta (Pehm 402), majd Bécsben (ugyancsak piaristáknál és Nagyszombatban taníttattja. Nevelése 7.000 forint kiadást jelentett a püspöknek – Pehm 406.). A befektetés megérte: István táblabíra lett (Pehm, melléklet a XXVI. fejezethez; 400).

István 1754. szeptember 15-én védte meg tézisét Fabian Zankl piarista elnöklésével, Bécsben, Padányi Bíró Márton, veszprémi püspök „jelenlétében” („sub auspiciis”). Zankl Bíró Mártonnak szenteli a tételt a dedikációban kiemelve a püspök és az egész családja érdemeit. Nem hallgatja el Mária Terézia hozzájárulását sem, hogy végre megszabadultunk Arisztotelész szolgaságából – jobban mondva: Averoesz sötét rabságából, és elvezetett az igaz filozófiára, amelynek élharcosa Descartes (Renatus Cartesius: 1596-1650), aki egyébként a harmincéves háború folyamán (1618-1648) Magyarország területén is megfordult. A disputáció tárgya, tehát Descartes filozófiája. A disputáció egy példányát én is birtoklom. 1754-ben adták ki Bécsben Trattnernél. Descartesnek ez a szembeállítás Arisztotelésszel, illetve a jezsuitákkal – jellemző a jazenizmusra, amelyet Mária Terézia és a piaristák is támogattak. Nem tudhatjuk, hogy az egyébként ortodox Mária Teréziának még mindig lekötelezett püspök, hogyan reagált unokaöccse disputációjára, és Descartesnek s benne a módszertani székszisnek erre az apoteózisára? Itt most inkább az a lényeg, hogy a piaristák a feszült helyzet ellenére Padányi Bíró Mártonnak szentelnek egy vizsgatételt és meghívják, igaz a püspök unokaöccse disputációjára.

Befejezés

Padányi Bíró Márton sokat vitatott veszprémi püspök, a hitvitázó katolikus megújhódás (restauráció) kései, erélyes – hogy ne mondjuk – erőszakos alakja. Legelőször egyik művének horvát fordítása révén találkoztam vele. Neve elválaszthatatlan Franz Anton Maulbertsh nevével és a sümegi plébániatemplomtól. Neve megjelenik a tudományos nyilvánosság előtt, amiből látszik személye jelentős volta.

Padányi Bíró Márton egy sorsdöntő korszakban akarta megvédeni a katolikus hitet és Egyházat, a Rómához hű magyarság és egyházmegyéje egységét. A hibrid felvilágosodás és tolerancia is megtermette gyümölcsét: gondoljunk XVI. Lajos francia király és felesége Maria Antoinette sorsára, akinek a szép II. Józsefes „tolerancia”-allegóriát szentelték.

Források – Irodalom

Padányi Bíró Márton: *Compediosa, genuina et sincera Relatio...* Győr, 1760.

Padányi Bíró Márton: *Lelket őriző látogatás.* Buda, 1747.

Jerolym Lipovcsich: *Dussu csuvájuche phogjenje...* Buda, 1750.

P. Fabianus Zankl: *Exegesis Meditationum de prima philosophia Renati des-Cartes.* Bécs, 1754.

Pehm József: *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora.* Zalaegerszeg, 1934.

Garas Klára: *Magyarországi festészet a XVIII. században.* Budapest, 1955.

Végvári Lajos: *A sümegi Maulbertsch freskók.* Budapest, 1958.

Jávor Anna-Lubomir Slaviček (szerkesztették): *Késő barokk impressziók.* Budapest, 2009.

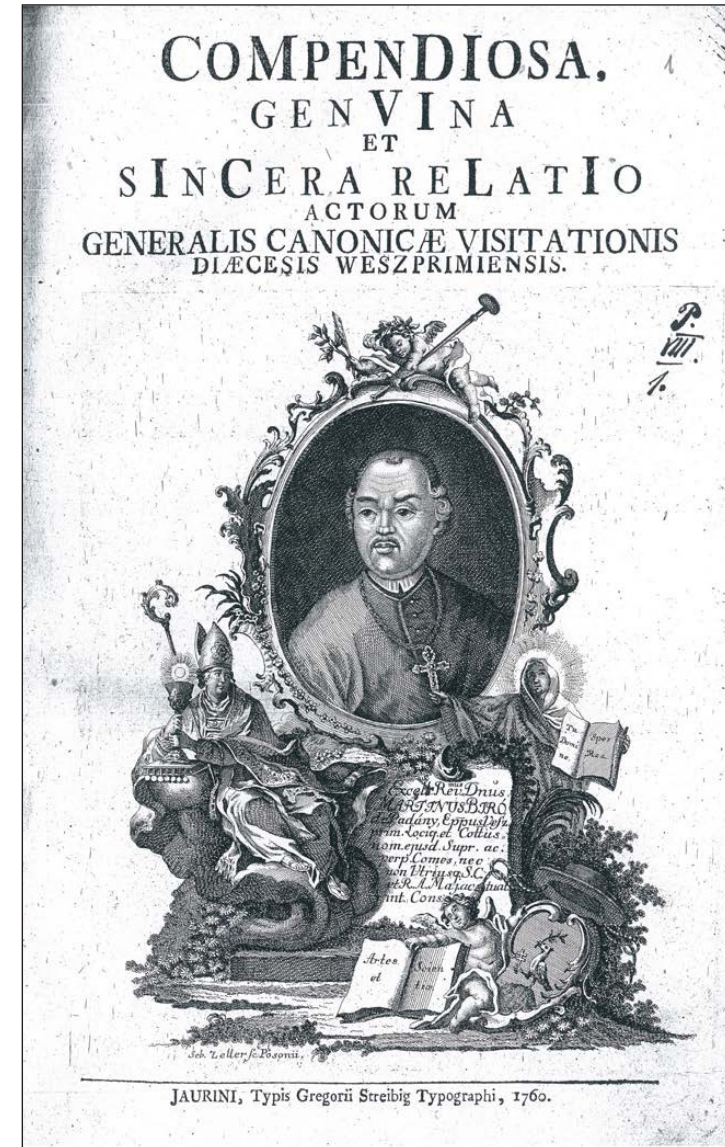
Szekerés István Gellért: *200 éves az Assisi Szent Klára templom Törökbecsén.* Óbecse, 2009.

Rokay Zoltán: *Szabadkán használatos 18. századi illir nyelvű lelkiségi könyvek.* In: *Magyar Sion.* Új folyam VI. (XLVIII.) évfolyam, 1. szám. 53-64. Esztergom-Pozsony (Bratislava), 2012. 1. És: *Pázmány Irodalmi Műhely* 3. Piliscsaba, 2012. II. -201-2014.

Zászkaliczky Zsuzsanna (szerk.): *A tolerancia évszázada.* Budapest-Érd, 2013.

Korhecz Papp Zsuzsanna: *Mesterek és művészek a Délvidéken a 18. században és a 19. század elején.* In: *Bácsország,* 2012/2.14.

Koppány Tibor: *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök művész-és mes-terköre.* In: *Művészettörténeti értesítő.* 2014. (63. kötet) 1. szám, június. 39-66.



*A Vizitációs-könyv címlapja
(a szerző tulajdona)*

2

LELKET (a)
ŐRIZŐ LÁTOGATÁS,

Az-az:
Mennyei malasztokkal, irgalmaságokkal, és áldásokkal, az ötöt dicsérőket, és tisztelőket Látogató, és fejedelmekre figyelmező egy Iffenségnek

HÁRMAS DITSÉRETE.

Avagy
A' Szent Háromságnak, aítatós elmélkedések-ből, buzgó Fohászokodásokból, és lelki Énekekből öfzve-foglalattott, mennyből származott három tizedes

ANGYALI OLVASÓJA,

Mellyet
MÉLTÓSÁGOS PADÁNYI

BIRÓ MÁRTON

WESZPRÉMI PÜSPÖK,

Szent Háromság Vasárnapján maga Welszprémi Anya-Templomában az Atyai Látogatásnak alkalmatosságával 1746-dik éfztendőben el-kezdvén, hogy azon Isteni szép Dicséret által az Iffennek dicsősége, és tisztelete inkább nevelkedgyék és terjedgyen, mindeneknek ugyan, de főképpen Pásztorosága alatt lévő Lelkeknek nagyobb lelki öröme, és vigasztalásokra, a' Szent Háromságról-való bővebb magyarázattal, főkának kérésekkel erre indittatván, másodszor-is ki-nyomatattott.

(a: Job. 10. 9. 12.)

Nyomatattott Budán, Verónika Nottensteinné özvegnél,
1747-dik éfztendőben.

DUSSU CSUVAIUCHE
POHOGJENJE.

To jest:
Oniu, koi na Nebeskih Darovih, Milofergju, i Milostimah fale, slave, i uzvistiu iedno Boxanstvo

TROSTRUKA SLAVA,

ili
Prisvetoga Troistva iz Bogoljubnih Promisljanah, Uzdisanjah, i Pismicah sklopljena, na Nebu pocfeta, i na zemlju poslana od tri desetine

ANGJEOSKA KRUNICA,

Koiu
Priuzvisfeni, Prisvithi, i Pripofstovani Gospodin, Gospodin

MARTIN BIRO DE PADANY
VESPRIMSKI BISKUP,-

U Nedilju Prisvetog Troistva, u svoioi Vesprimskoi Materi Cerkvi, u vrime Ocfinskog Pohogjenja godine 1746. iest zapocfeco, da po ovoi Boxanstvenoi fali, slava Bogu, i postenje veche naplodise, i rassiri, za sviu, alli navlastito pod njegovim Vladanjem, pribivaiuchih Duffah, veche utisfenje, i veselje, svechim Tomacfenjem Prisvetoga Troistva na molitve mlogih Pravovirnih u jezic Macxarski na svitloft dana.

A fada
Na primilofstvu Naredbu njihove Excellencie u jezic Illiriski na Postenje Prisvetog Troistva prineseno, i u tri dijla razdiljeno isto Duffu cfuvaiuche Pohogjenje.

Po O. Fra IEROLYMU LIPOVCSICHU,

Iz POXEGE,
Reda S. O. Franceska Male Brache od obsluxeja Provincie Sreberno-Bofanske, Bogoslova Generalome u Gradu Budimu.

svima katik Xupnikom, Duffah Pafsirom, toliko podloxnim vucama njihovim vele korifno.

Tlacfena u Budimu, kod Veronike Nottensteinin, Vdovica, 1750.

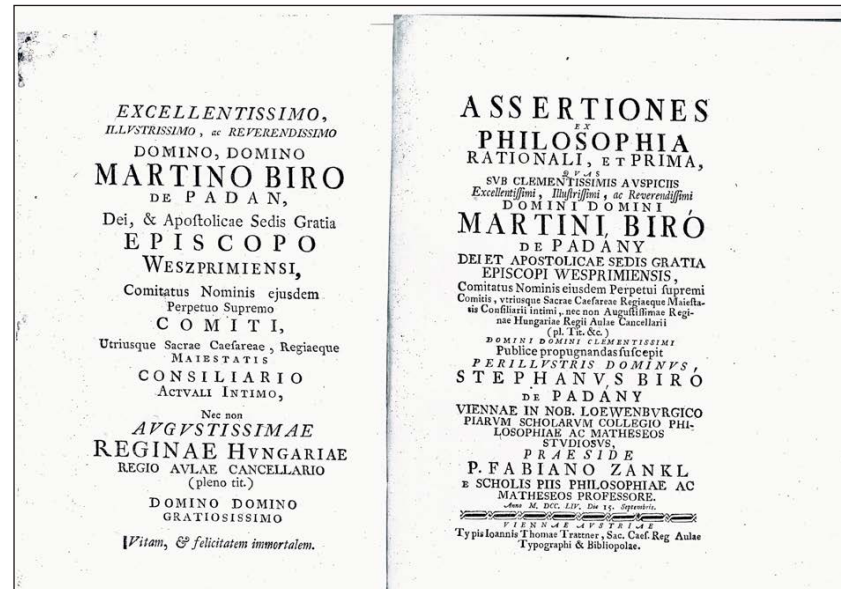
*A lelkeket őrizó látogatás
illír fordításának címlapja*



*Az Enchiridon és annak dedikációja
(a szerző tulajdona)*



A tolerancia allegóriája



Padányi Biró István tételfüzetének dedikációja és címlapja
(a szerző tulajdona)

Aradi László

„Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre!”

A krisztusi önátadás megvalósulása a Szentmise felajánlási szertartásában

1. A felajánlás szertartásának helye a szentmise liturgiájában

A szentmise szertartása a legkorábbi időktől két jól elkülöníthető részre tagolódott. Napjainkban az „ige liturgiája” és az „eucharisztia liturgiája” elnevezések használatosak e két szakasz megnevezésére, a II. Vatikáni Zsinatig pedig szokás volt „hittanulók” és „hívők miséjéről” beszélni. Utóbbi terminológia egészen a mai liturgikus formák kialakulásának kezdetéig, az ősegyházra vezethető vissza, amikor a keresztségre készülő katekumeneknek az Isten igéjének meghallgatása után el kellett hagyniuk az ünneplés helyszínét, hiszen az eucharisztikus titkokban csak a megkereszteltek vehettek részt.¹ A szentmise ünneplésének ez a második része szintén több részre tagolható. Az eucharisztikus imát, vagy más szóval a szentmise kánonját megelőző rész a felajánlás, vagy más néven az *offertorium*, vagy a legújabb megnevezéssel *élve praeparatio donorum*, az adományok előkészítése.

2. A felajánlás szertartásának alapvető tartalma és jelentése

2.1. „Kétféle felajánlás” a szentmisében

Mindjárt vizsgálódásunk elején ki kell térnünk egy olyan kérdésre, amely a legutóbbi időkig számos vitát szült, és amelynek megnyugtató magyarázata máig nem történt meg széles körben. Ezt a kérdést a következőképpen fogalmazhatjuk meg: *Hogyan függ össze egymással az áldozati adományok felajánlása és az eucharisztikus imában történő felajánlás mozzanata?* Vagy másképpen: *Nevezhető-e az adományok előkészítése felajánlásnak és áldozati gesztusnak, és ha annak nevezhető, hogyan lehet ezt helyesen értelmezni?*

¹ Vö. JOSEF A. JUNGSMANN: *A szentmise*, Prugg Verlag, Eisenstadt, 1977, 183.